

Ilze Tālberga

Tartu ülikooli läti keele õpetaja

Mõni sõna läti keele õppimisest

Läti ja eesti keel kuuluvad eri keelkondadesse: läti keel on indoeuroopa keelkonda kuuluv balti keel, eesti keel kuulub aga uurali keelkonna läänemeresoome harusse. Sellegipoolest võib nende keelte vahel leida sarnasusi, eriti kui räägime sõnavarast. Siinses artiklis vaatlengi esmalt põgusalt läti ja eesti keele sarnasusi, seejärel keskendun erinevustele. Eelkõige tuleb juttu peamistest probleemidest, mis eestlastel läti keele õppimisel tekivad. Ülevaade hõlmab neid grammatikateemasid, millega puutuvad kokku juba algajad keeleõppijad.

Naaberkeelte sarnasusi

Peatume alustuseks sarnastel sõnadel, mis võivad eestlasele läti keeles lihtsad tunduda. Eesti ja läti sarnased sõnad on üldjuhul samast keelest laenatud, nt saksa keelest tulnud *kleita* ja *kleit*, *dīķis* ja *tiik* või vene päritolu *krusts* ja *rist*, *nedēļa* ja *nādal* (Metsmägi jt 2012; Karulis 1992). Mõnikord on tegu ka vastastikuse laenamisega, sel puhul räägitakse balti (läti, leedu) laenudest eesti keeles ja soomeugri (liivi, eesti) laenudest läti keeles. Läti keelest eesti keelde on laenatud näiteks sõna *kuut* (lt *kūts* 'laut'), *kanep* (lt *kaņepe*) (Metsmägi jt 2012), seevastu on liivi keele kaudu läti keelde tulnud sõnad *puika*, *puisis* 'poiss', *nūja* 'nui', tegusõna *vajag* 'on vaja' jne (Karulis 1992, Bušs 2013). Praegu on mul õnnestunud leida ainult üks sõna, mis on mõlemas keeles identse kuju ja tähendusega – *naba*.

Teistpidi vaadates on ka sama kuju, kuid erineva tähendusega sõnu, nt *alus* on läti keeles *õlu*, *sula* on *mahl*, *aita* on *lammas*. Samuti esineb identse tähendusega, kuid veidi erineva kirjakujuuga sõnu, nt lt *lini* ja ee

lina (taim), lt *vaga* ja ee *vagu*, lt *riba* ja ee *ribi* jne; taoliste sõnade hulka kuuluvad ka mõned sõnapaarid, mille kirjakuju erineb peamiselt kaashäälik, nt b–p (lt *biete*, ee *peet*, lt *bilde*, ee *pilt*), d–t (lt *dikis*, ee *tiik*, lt *drąts*, ee *traat*). Leidub sõnu, millele läti keeles, erinevalt eesti keelest, on lisatud sootunnus, näiteks meessoost sõnad *divāns* ‘diivan’, *pāris* ‘paar’ ja naissoost sõnad, *līme* ‘liim’, *sēne* ‘seen’ jne.

Peale sõnavara on läti keeles eesti keelega veel teisigi sarnasusi, mis keeleõppimisele kaasa aitavad. Näiteks kasutavad mõlemad keeled küisõnu (nt lt *kur* ‘kus’, *vai* ‘kas’, *kas* ‘kes, mis’), sarnaseid konstruktsioone (*man ir* ‘mul on’), eituspartiklit *neiet* ‘ei lähe’, ülivõrret (*vislabākais* ‘kõige parem’) jne. Põhjalikuma ülevaate läti ja eesti keele sarnasuste kohta leiab Lembit Vaba ülevaatest „Eesti-läti vestmik“ (2007). Järgnevas keskendun aga hoopis keelte erinevustele.

Diakriitilised märgid

Läti keele üks eripära on diakriitiliste märkide ehk tähe tavalisest erinevat hääldust tähistavate lisamärkide kasutamine ning nendega peab keeleõppija arvestama nii kirjas kui ka häälduses. Pikki vokaale tähistatakse makroni ehk vokaali kohale lisatud kriipsuga, nt *māja* ‘maja’, *pīle* ‘part’, *ūsas* ‘vuntsid’. Palataliseeritud konsonantidele lisatakse haak, nt *čiekurs* ‘käbi’, *šalle* ‘sall’, *žagata* ‘harakas’, või sedii, nt *ģimene* ‘pere’, *ķirsis* ‘kirss’, *ļauņš* ‘õel, kuri’, *Ņujorka* ‘New York’. Diakriitikute õige kasutamine läti keelsetes sõnades on õppija jaoks tavaline probleem, kuna eesti keeles esineb neid märke vähem¹. Oluline on siiski neid korrektselt kirjutada, sest kohati võib sõna tähendus sellest muutuda. Näiteks nimisõna *masa* tähendab ‘massi’, aga sõna *māsa* tähendab ‘õde’; tegusõna *braucam* tähendab oleviku vormis ‘sõidame’, aga tegusõna *braucām* tähendab mineviku vormis ‘sõitsime’. Ka eesti keeles on diakriitikud olulised, vrd nt *üks* ja *uks*, *kāsi* ja *kasi* (*minema*), *tōbi* ja *tobi*, kuid õppijate sõnul on läti keeles diakriitilisi märke oluliselt rohkem ning seetõttu on nende asetsemist raske meelde jätta.

Kui häälikud č, š, z, ž on eesti keele laensõnades mingil määral olemas, nt *čau* ‘tšau’, *šokolāde* ‘šokolaad’, *zoologs* ‘zooloog’, *režisors* ‘režissöör’, siis palataliseerunud konsonantide ģ ja ķ omandamine on keerulisem. Esiteks ei ole eesti keeles selliseid häälikuid ning juba palataliseerimata

¹ Eesti keeles on kasutusel täpid (ä, ü, ö), haak (š, ž) ning tilde (õ).

häälikuid *g* ja *k* on läti keeles raske omavahel eristada (näiteks nimede *Gert* ja *Kert* puhul). Teiseks hääldatakse neid häälikuid hoopis teistmoodi kui kirjutatakse, nimelt *ġ* hääldatakse nagu [dj] ja *ķ* nagu [tj]. Kõige paremini saab sellest erinevusest aru, kui mõelda inglise keele hääldusele – läti *ġ* hääldatakse sarnaselt nagu *d* inglise sõnas *duke* ning *ķ* nagu *t* inglise sõnas *Tuesday* (Prauliņš 2012: 12–13). Kuigi õige lätikeelse häälduse omandamine võtab omajagu aega, tuleb sellega tegeleda juba varakult, muidu on pärast raskem ümber õppida. Just need kaks häälikut *ġ* ja *ķ* on eestlastele õigupoolest need kõige keerulisemad (nagu lätlastele eesti keeles häälik *õ*), aga nende erinevusel tuleb vahet teha, sest tähendus võib olenevalt hääldusest muutuda, nagu näiteks sõnades *ġimene* ‘perekond’ ja *ķimene* ‘köömen’.

Mees- ja naissoost sõnad

Erinevalt eesti keelest on läti keeles kaks grammatilist sugu: meessugu ja naisugu. Nimisõna grammatilisest soost ja käändkonnast sõltuvad ka teised laiendid: arvsõna, omadussõna ja asesõna. Seega on läti keelt õppides oluline aru saada esiteks sellest, mis soost on põhisõna, ja teiseks, mis käändkonda see kuulub. Läti keeles esineb grammatilise soo tunnus sõna lõpus:

- meessoost sõnade lõpud on *-s*, *-š*, *-is* ja *-us*, näiteks *galds* ‘laud’, *kaimiņš* ‘naaber’, *skapis* ‘kapp’ ja *alus* ‘õlu’;
- naissoost sõnade lõpud on *-a*, *-e* ja *-s*, näiteks *māja* ‘maja’, *saule* ‘päike’, *sirds* ‘süda’².

Eriti oluline on nimisõnafraasi peasõna soo teadmine täiendi ühildumise puhul, sest kui peasõna on meessoost (näide 1) või naissoost (näide 2), siis arvsõna, omadussõna ja asesõna ühilduvad peasõnaga grammatilises soos. Seda on eesti keele kõnelejalatel raske meeles pidada, sest, teadagi, grammatilise soo määramisega ei puututa eesti keeles kokku.

- (1) **Tas** ir viens skaists, zaļš koks. ‘See on üks ilus roheline puu’
- (2) **Tā** ir viena skaista, zaļa māja. ‘See on üks ilus roheline maja’

² Kuigi enamasti on *s*-lõpulised sõnad meessoost (see on 1. käändkond), on olemas ka mõned naissoost *s*-lõpulised sõnad (6. käändkond). Need tuleb lihtsalt pähe õppida.

Mõnikord aitab grammatilist sugu ära tunda sõna tähendus, kui sõna viitab vastava soo esindajale, nt naissoost sõnad *māte* 'ema', *māsa* 'õde', *tante* 'tädi' ning meessoost sõnad *tēvs* 'isa', *brālis* 'vend', *onkulis* 'onu'. Erinevalt eesti keelest on läti keeles *nōo* jaoks kaks sugu eristavat sõna – tädi- või onutütre kohta öeldakse *māsīca* ning tädi- või onupoja kohta *brālēns*. Samuti on tütre- või pojatütre jaoks kasutusel sõna *mazmeita* (*maza* 'väike' + *meita* 'tütar') ning tütre- või pojapoja kohta öeldakse *mazdēls* (*mazs* 'väike' + *dēls* 'poeg').

Elutute objektide tähendus ei ole grammatilise sooga seotud, nt on naissoost sõna *grīda* 'põrand', aga meessoost sõna *krēsls* 'tool'. Samuti on olukordi, kus füüsiliselt on küll võimalik sugu eristada, ent grammatikas see ei kajastu, näiteks loomade puhul, vrd naissoost sõnad *pūce* 'öökull', *žurka* 'rott', aga meessoost sõnad *zirneklis* 'ämblik', *ērglis* 'kotkas'. Samas on ametinimetusi, mis on ainult meessoost, sest ajalooliselt on selle erialaga tegelnud üksnes mehed, nt *klauns* 'kloun', või vastupidi ainult naissoost, nt *vecmāte* 'ämmaemand' (Smiltņiece 2015: 6).

Nii vähe käändeid

Eestlased ütlevad tihti, et eesti keel on raske, sest selles on 14 käänet. Need, kes on eesti keelt võõrkeelena õppinud, ei pea seda kindlasti kõige keerulisemaks eesti keele grammatika osaks. Nimelt sellepärast, et käänamisparadigma on siiski kõikide sõnade puhul sama, nt alaleütleva käände tunnus *-le* (*ōele*, *vennale*, *sōbrannale*) või kaasaütleva käände lõpp *-ga* (*ōega*, *vennaga*, *sōbrannaga*) jne. Tõeliselt raske on ainult ära õppida iga sõna kolm esimest käändevormi (nimetav, omastav, osastav), sest neist moodustataksegi kõik ülejäänud käanded.

Läti keeles on seitse käänet: nominatiiv, genitiiv, daativ, akusatiiv, instrumentaal, lokatiiv ja vokatiiv. Keeleõppijale on paras proovikivi käändelõppude variatiivsus ja rohkus. Kõikide käändkondade ainsuse ja mitmuse käändeid kokku lugedes tuleb välja, et läti keeles on 30 eri käändelõppu. Teisalt osutub keeruliseks see, et need lõpud võivad eri käänetes ja käändkondades korduda. Nii näiteks on 4. käändkonnas naissoost sõnadel osas käänetes sama vorm. Näiteks nimisõnal *māsa* 'õde' on kolmes eri käändes sama kuju: *māsas* on nii ainsuse genitiivi vorm 'õe', mitmuse nominatiivi vorm 'õed' kui ka mitmuse akusatiivi vorm 'õdesid'. Samuti on ainsuse akusatiivi 'õde' ja mitmuse genitiivi 'õdede' vorm sama.

	Ainsus	Mitmus
Nominatiiv	<i>māsa</i>	<i>māsas</i>
Genitiiv	<i>māsas</i>	<i>māsu</i>
Daativ	<i>mā sai</i>	<i>māsām</i>
Akusatiiv	<i>māsu</i>	<i>māsas</i>
Instrumentaal	<i>ar māsu</i>	<i>ar māsām</i>
Lokatiiv	<i>māsā</i>	<i>māsās</i>
Vokatiiv	<i>mās(a)!</i>	<i>māsas!</i>

Seitsmenda käände ehk vokatiivi eesmärk on väljendada kellegi poole pöördumist ning sel juhul võetakse enamasti nimetava lõpp ära. Seda võib olla keeleõppijatel tülikas meelde jätta, et pöördudes mehe poole, kelle nimi on *Edgars*, tuleb kasutada hoopis vokatiivi vormi *Edgar!* Eesti keeles sellist käänet ei ole ning pöördumise puhul jääb nime vorm samaks. Naissoost nimede puhul ei pruugi lõppu alati ära võtta ja see võib jääda samaks, nt *Alise!* Nimisõnade puhul näeb seda erinevust paremini, nt õpetaja poole pöördudes tuleb kasutada vormi *skolotāj!* (nominatiivi vormi *skolotājs (MS) /skolotāja (NS)* 'õpetaja').

Tegusõnu

Läti keele tegusõnadel on kolm ajavormi: olevik, minevik ja tulevik. Tuleviku vormi kasutamise (või õigemini mittekasutamise) kohta õppijakeeles olen täheldanud, et algajad ei oska mingit vormi kasutada, sest nad ei tunneta seda piisavalt. Mitte et tuleviku vormi moodustamine oleks keeruline (see on kõige lihtsamini moodustatav vorm), vaid eesti keele kõnelejad on harjunud oleviku vormi kasutamisega. Keeleõppijad lisavad tihtipeale ajamäärsõnu, nagu eesti keeles tehakse, kuid jätaavad tegusõna oleviku vormi (näide 3). Kuigi see ei ole sugugi vale ja teatud kontekstides sobib ka oleviku vorm läti keeles tuleviku väljendamiseks, pean siiski õppijatele rõhutama, et kui keeles on olemas tuleviku vorm, siis tuleb seda ikka kasutada (näide 4).

(3) *Rīt es eju uz darbu* 'Ma lähen homme tööle'

(4) *Rīt es iešu uz darbu* 'Ma lähen homme tööle'

Tegusõnade õppimisel on üks keerulisemaid teemasid ilmtingimata tegusõnade eesliited ehk verbiprefiksud. Kuigi nende tundmine on pigem kõrgema keeletaseme teema, puutub õppija tegusõna eesliidetega kokku juba algtasemel. Siingi tekkitab probleem, et kui eesti keeles verbiprefiksud

puuduvad, siis ei osata neid läti keeles õigesti kasutada. Oma doktoriväitekirjas (Tälberga 2020) uurisingi, milliseid vasteid läti verbiprefiksitele võib eesti keeles leida. Selgus, et kõige suurem sarnasus on läti verbiprefiksitate ja eesti abimäärsõnade vahel, aga ainult siis, kui prefiks omab ruumitähendust (näide 5) või tegevuse lõpetatuse tähendust (näide 6).

(5) *Viņa aizskrēja* ‘Ta jooksis **minema**’

(6) *Viņš izlasīja grāmatu* ‘Ta luges raamatu **läbi**’

Läti keeles on 11 verbiprefiksiti ning lisaks ruumilise ja tegevuse lõpetatuse markeerimisele võib neil esineda ka teisigi konkreetseid (nt tegevuse algus (7)) või abstraktseid tähendusi (näide (8)). Seda, kui palju neid tähendusi on, ei ole võimalik täpselt määrata, sest ka keeleteadlaste seas esineb eriarvamusi, kuid neid võib olla umbes 100–110.

(7) *Viņa iededza sveci*. ‘Ta **pani** küünla **põlema**’

(8) *Viņš uzsauc mums vakariņas* ‘Ta **tegi** meile õhtusöögi **välja**’

Kokkuvõtteks

Siinse artikli eesmärk oli anda lühikene ülevaade läti keelest, näidates raskusi, millega eestlased läti keele õppimisel kokku puutuvad. Artiklis vaatlesin vaid neid keelejooni, mis minu kui läti keele õpetaja hinnangul on eestlasest keeleõppijale keerulised. Sellest hoolimata ei ole läti keele õppimine ainult üks suur vaev, vaid selles on ka palju lihtsat ja eestlasele tuttavat. Seda, et läti keele õppimine on eestlasele igati jõukohane, näitab ka meeldiv asjaolu, et eestlaste huvi läti keele vastu on endiselt suur.

Viidatud kirjandus

- Bušs, Ojārs 2013. Latviešu valodas leksika. Latviešu valoda. Prof. Andreja Veisberga redakcijā, LU Akadēmiskais apgāds, 133–156.
- Karulis, Konstantīns 1992. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. Avots: Rīga.
- Metsmägi, Iris, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar 2012. Eesti etimoloogia sõnaraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Smiltņiece, Gunta 2015. Dzimtes kategorija. Lietvārds (substantīvs), Latviešu valodas gramatika. 2. izdevums, LU Latviešu valodas institūts.
- Prauliņš, Dace 2012. Latvian: an essential grammar. London, New York: Routledge.
- Tälberga, Ilze 2020. On the equivalents of the Latvian verbal prefixes in Estonian. (Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 39.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.